

YOSHLAR VA VOYAGA YETMAGANLAR ORASIDA JINOYATCHILKA QARSHI KURASHISH

Safarova SHahlo Nodir Qizi

Toshkent Davlat Yuridik Universiteti Jinoyat odil sudlov fakulteti 1-bosqich talabasi

Safarovas523 gmail.com +998959099444

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10910934>

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar o'rtasidagi jinoyatchilikning oldini olish va unga qarshi kurashish chora-tadbirlari tahlil etilgan. Yoshlar jinoyatchiligining xususiyati aniqlanadi va uning sabablari ochib beriladi. So'ngi yillardagi yoshlar o'rtasidagi jinoyatchilikni statistikasiga to'xtalib o'tiladi. Yoshlar o'rtasidagi huquqbuzarliklarning oldini olish yo'nalishlariga alohida to'xtalib o'tiladi. Yoshlar jinoyatchiligiga qarshi kurashishning dolzarb muammolari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Yoshlar jinoyati, Voyaga yetmaganlar, profilaktika choralari, huquqbuzarlik profilaktikasi, maxsus tadbirlar, huquqbuzarlik, umumiy profilakti

2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 5ta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar strategiyasida O'zbekistonning jinoyatchilikga qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimini takomillashtirildi. Amalga oshirilgan tizimli ishlar natijasida 2018-yilning 7 oyida umumiy jinoyatlarning 38,2 foizga, jinoyat-qidiruvi yo'nalishdagi jinoyatlarning 38,3 foizga kamayishiga erishildi.

Yoshlar o'rtasidagi jinoyatchilikning oldini olish va unga qarshi kurashishning asosiy chorasi oilani mustahkamlash, uning ma'naviy va ruhiy muhitini yaxshilashdan iboratdir, oilaviy nizolar, ota-onalarning mehirsizligi va tushunmovchiligidan, ularning shavqatsizligi va loqaydsizligidan qochishadi.

Ijtimoiy-pedagogik chora-tadbirlar uysizlik sabablarini oldini olishga yordam beradigan sabablar va sharoitlarni aniqlash va uysizlikning oldini olishga qaratilgan.

Yoshlar o'rtasidagi jinoyatchilar toifasiga keladigan bo'lsak, u jinoyatchilikga qarshi kurashish chora-tadbirlarini belgilashda ham muhim ahamiyaga ega va quyidagi guruhlardan iborat.

- Ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli past, intellektual darajasi yetarli bo'lmagan, jamiyatning ijtimoiy va madaniy asoslarini buzuvchi xulq-atvorga moyil bo'lgan, disfunktsional, ijtimoiy jihatdan nojo'ya oiladan chiqqan voyaga yetmaganlar.
- Badavlat oiladan bo'lgan voyaga yetmaganlar, jazosiz qolish va yo'l qo'yishga moyil bo'lganlar.
- Tajavvuzkor voyaga yetmaganlar muammo va nizolar kuchi bilan hal qilish usuliga murojat qiladilar.
- Yoshlar harakati vakillari, jamiyatning ijtimoiy va madaniy muholifatlari.
- Vegratsiyaga [sargardonlik] moyil bo'lgan voyaga yetmaganlar.

Hozirgi vaqtda ko'proq bolalar kompyuterlarga, zamonaviy bolalar uchun juda ko'p vaqt talab qiladigan turli xil o'yinlar paydo bo'lgan va buni oqibatida ular ma'daniyatga bo'lgan qiziqishini to'xtatib qo'ygan. Aytish mumkinki voyaga yetmaganlarning bunaqa xatti-harakatlari tobora ko'proq haqoratli va tajavuzkorlikka olib kelmoqda. U yoki bu ijtimoiy tarmoqdan foydalangan voyaga yetmagan shaxs muloqot qilishi va ular bilan birga ma'lum bilim ko'nikmaga va tajriba almashish yoki shunga o'xshagan odamlarni topishi mumkin va buni oqibatida muammo paydo bo'lishi mumkin. Voyaga yetmaganlarning guruhlariga

bo'linishi, oilalarning moddiy ta'minotidagi sezilarli bo'shliq bo'lishi mumkin. Buni farqini faqatgina o'smirlar his qilishi mumkin chunki ular ijtimoiy hayotga yaqindirlar. Voyaga yetmaganlar orasidagi huquqbuzarlikni oldini olishi uchun avvalo mahalla imkoniyatlaridan keng foydalanish, profilaktika inspektorlarining ish samarasi va ma'suliyatini oshirish ular uchun munosib xizmat va turmush sharoitini yaratib berish choralari ko'rishimiz kerak. Prezidentimiz tomonidan 2017-yil 9-fevral kuni ichki ishlar organlari xodimlari bilan o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida har haftaning payshanba kuni "Huquqbuzarliklar profilaktikasi kuni" deb e'lon qilindi. Shu asosda "Huquqbuzarliklar profilaktikasi kuni" tadbirini samarali va narijali tashkil etishda jamoatchilik vakillari va barcha mutasaddillar idora va tashkilotlar bilan hamkorlikda o'tkazilish to'g'risida 2017-yil 14-mart kuni "Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2833-sonli qaror qabul qilindi. Mazkur qarorga asosan 4 ta idoralararo komissiya jumladan huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha respublika idoralararo komissiya tashkil qilindi. O'zbekiston Respublikasi jinoyat kodeksida voyaga yetmaganlar javobgarligi 18 yoshga to'lmasdan jinoyat sodir qilingan shaxslarning javobgarligi, jinoyat qonuni bilan tayinlanadigan qat'iy cheklangan jazo turlari. O'zbekiston Respublikasi jinoyat kodeksida voyaga yetmaganlar sodir qilgan jinoyatlarning o'ziga xos xususiyatlari va boshqa holatlarni e'tiborga olib alohida javobgarlik belgilangan. Bular; jarima, axloq tuzatish ishlari, ozodlikni cheklash, va ozodlikdan mahrum qilish jazolaridan biridir. Ular jinoyat turi va harakteriga qarab tayinlanadi va voyaga yetmaganlarga nisbatan jazoni boshqa turlari qo'shimcha jazolar tayinlanishi mumkin emas O'zbekiston respublikasi jinoyat kodeksi 81-modda. Xo'sh endi voyaga yetmaganlar orasida jinoyatchilikni statistikasini ko'rib chiqaylik, buni Prezidentimiz 28 iyul kuni Farg'onada huquqbuzarliklarning oldini olish va jinoyatchilikka qarshish kurashish borasidagi ustuvor vazifalar yuzasidan o'tkazgan videoselektor yig'ilishida qayd etdi. Sodir etilgan jinoyatlarning 38 foizi o'g'irlik va firibgarlik hisoblanadi. Ushbu toifadagi jinoyatlarning eng ko'pi Toshkent shahri va Farg'ona viloyatida qayd qilingan. Viloyatda voyaga yetmaganlar sodir etgan og'ir jinoyatlarning 20 foizi va o'ta og'ir jinoyatlarning 43 foizi aynan Qo'qon shahriga to'g'ri kelgan. Jinoyatchilikka qo'l urganlar orasida 47 nafar maktab va 18 nafar kollej o'quvchisi borligi achinarli holatdir. Statistika ma'lumotlarni hisobga oladigan bo'lsak voyaga yetmaganlarni jinoyatchi shaxsini shakllantirishini boshlang'ich nuqtasi bo'lgan juda ko'p oilaviy sabablar mavjudligi va natijada u tomonidan jinoyat sodir etilishini oldini olish mumkun. Bugungi kunda voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olishga qaratilgan qator chora-tadbirlar orqali amalga oshirilmoqda. Hozirgi kunda yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini namoyon qilish ularni fuqarolik javobgarligini olib borilayotgan islohotlarga daxldorlik hissini oshirish borasida bir qator amaliy ishlar qilinmoqda. Jinoyatlar soniga munosabat sifatida qonun chiqaruvchi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksini to'ldiradi, uning dispozitsiyasi voyaga yetmaganlarning hayoti uchun xavfli qilmishlarni sodir etishga jalb qilganlik uchun javobgarlikni nazarda tutadi. Aybdor shaxsning qilmishida o'z joniga qasd qilishga moyillik belgilarining yo'qligi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi voyaga yetmaganning jinoyat sodir etishga jalb etilishi jinoiy javobgarlikning zaruriy shartidir yoki g'ayriijtimoiy harakatlar sodir etishda ko'rishimiz mumkin. Ta'lim muassasasini hisobga oladigan bo'lsak, u voyaga yetmaganlarning shaxsini shakllantirishga ta'sir qiluvchi ijtimoiy muassasa ekanligini ta'kidlash o'rinli

bo'ladi. Hozirgi vaqtda universitetlarda imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirish uchun o'qituvchilar ushbu fanlarni faol qo'llab-quvvatlamogda. Imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirishga undaydigan o'qituvchi ko'plab nizolarga olib kelishi mumkin. Bularga misol qilib; o'smir va o'qituvchilar o'rtasida, o'smir va sinf o'rtasida, o'smir va ota-onalar o'rtasidagilarni olsak bo'ladi. Agar nizolar o'z vaqtida hal etilmasa voyaga yetmaganlar asosiy ijtimoiy guruhlardan uzoqlashishni boshlashlari mumkin. Shuningdek, voyaga yetmaganlarning guruhlarga bo'linishi oilalarning moddiy ta'minotidagi sezilarli bo'shliq bilan bog'liq bo'lishi mumkin, chunki ular ijtimoiy hayotga yaqindirlar.

Umuman olganda voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishni ikki katta guruhga bo'lish mumkin;

-umumiy- subektlarning cheksiz doirasiga yo'naltirish,

-individual- huquqbuzarning o'ziga xos shaxsiga qaratilgan.

Huquqbuzarliklarning umumiy profilaktikasi huquqbuzarliklarning oldini olish obyektlariga ta'sir ko'rsatish shaklidir. Huquqbuzarliklarning individual profilaktikasi – voyaga yetmaganning g'ayriijtimoiy yo'nalishini va ijtimoiy xafli xatti – harakatlarini shakllantirishga olib kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlarni bartaraf etishga, shuningdek uni ijtimoiy – pedagogik reabilitatsiya qilish yoki jinoyatlar va g'ayriijtimoiy harakatlar sodir etganligini oldini olishga qaratilgan muayyan voyaga yetmagan shaxsga individual ta'sir ko'rsatish shaklidir. Bolani tarbiyalash jarayonida ota – onalarning qattiq va yumshoq choralarni teng ravishda to'g'ri qo'llash qobiliyati ham muhimdir.

Toshkent shahar IIB boshlig'i o'rinbosari - Tergov boshqarmasi boshlig'i, polkovnik Zafar Alimovning aytishicha, "Yaqinlarning yoshlarga qiziqishi yo'qligi huquqbuzarliklarning asosiy sabablaridan biridir. Ayniqsa, Ota-onaning e'tiborsizligi tufayli, yoshlar huquqbuzarlik sari ilk qadamlarini qo'ymoqda. Shu bois bunday chora-tadbirlarni o'tkazishdan asosiy maqsad kelajakda yoshlar o'rtasida har qanday huquqbuzarlik holatlarining oldini olishdan iboratdir ... Jinoyatlar takrorlanmasligi uchun ularni turli tadbirlarga jalb qilish orqali ta'sir o'tkazish, bundan maqsad jamiyatga ehtiyojini ko'rsatishdan iborat bo'ladi¹

Ushbu chora-tadbirlardan ko'zlangan asosiy maqsad yoshlarda aybdorlik tuyg'usini shakllantirishdan iborat, chunki bu nafaqat kelajakda jinoyatchilikga bo'lgan munosabatga salbiy ta'sir ko'rsatishi, balki uning takrorlanishining oldini olishi ham mumkin.

Birinchi maxsus guruh chora-tadbirlari tarbiyaviy va majburlovdir.

Ikkinchi maxsus chora-tadbirlar guruhi og'ir hayotiy vaziyatga tushib qolgan o'spirinlarga, ular jinoiy tamoyillarni ko'rsatadigan xatti-harakatlar qilishni boshlaganlarida yordam berishga qaratilgan. Bunday harakatlarga quyidagilar kiradi: uydan chiqib ketish, sarsonlik, mayda o'g'irlik, tovlamachilik, firibgarlik va boshqalar.

Uchinchi maxsus guruh chora-tadbirlari - voyaga yetmagan jinoyat sodir etgan shaxslarni fosh etish va ularni jinoiy javobgarlikga tortish, shuningdek, ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilinmagan shaxslarni axloq tuzatish va qayta tarbiyalash choralari.

To'rtinchi maxsus guruh chora-tadbirlari tarbiya koloniyalarida jazoni o'tayotgan o'smirlarga nisbatan qo'llaniladigan tarbiyaviy va jazo choralaridan iborat. Bu chora-tadbirlar, birinchi navbatda, alohida rejim, axloq tuzatish mehnati va tarbiyaviy ta'sir usullarini o'rnatishdan iborat. Bu choralar, asosan, jinoyat takrorlanishining oldini olish maqsadida qo'llaniladi.

¹ Scientific Journal Impact Factor (SJIF 2022=5.016) Passport: <http://sjifactor.com/passport.php?id=222ff7>

Beshinchi maxsus guruh chora-tadbirlari avvalgi ijtimoiy muhitga qaytgandan keyin normal hayot sharoitlariga moslashishga qaratilgan chora-tadbirlardir.²

Yoshlar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olishning asosiy yo'nalishlari quydagilardan iborat;

-oilaviy nizolarni o'z vaqtida hal qilishi

-mastlik va giyohvandlikning oldini olish

-jamoat tartibini muhofaza qilishni taminlash tungi vaqtlarda to'g'ri yoritishni yani chiroqlarni ko'paytirishni ta'minlash

-ruhiy kasalliklar va buzilishlar bilan og'rigan shaxslarni aniqlash

-aholini huquqiy ta'lim va tarbiyalashni tashlik etish. Maxsus choralar-bu voyaga yetmaga huquqbuzarning shaxsiga, shuningdek jinoyatni yuzaga keltiruvchi omillarga ta'sir ko'rsatishga qaratilgan choralar.

Ushbu chora-tadbirlardan ko'zlangan asosiy maqsad yoshlarda ayibdorlik tuyg'usini shakllantirishdan iborat, chunki bu nafaqat kelajakda jinoyatchilikga bo'lgan munosabatga salbiy ta'sir ko'rsatishi balki uning takrorlanishining oldini olishi ham mumkun. Ma'rifatparvar alloma Abdulla Avloniy yoshlar tarbiyasining " hayot-mamot masalasi"deb ta'riflagan. Zero tarbiyasi mo'rt yoshlardan jamiyat mahalla yoki oila uchun hech qanday naf bo'lmaydi. Yoshlarning jinoyatga qo'l urishi tarbiyada yo'l qo'yilgan xato yoki befarqlikning achchiq isbotidir. Hozirgi kunda kelajagimiz yoshlar qo'lida ekanligini unutmagan holda ular tomonidan jinoyat yoki huquqbuzarlik emas, ezgu va bunyodkorlik tashabbuslari chiqishini shunday ishlarni amalga oshirishni taminlash uchun barchamiz birdek harakat qilishimiz kerak ekanligini unutmaslik kerak.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi / <https://lex.uz/docs/-111453>
2. PQ-2833-son 14.03.2017. Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish holati to'g'risida/ <https://lex.uz/docs/-4270358>
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining " Respublika bolalar ijtimoiy moslashuv markazini tashkil etish to'g'risida"gi 419-sonli qarori 2004-yil 7-sentyabr
4. Voyaga yetmaganlarning jinoyatlari to'g'risidagi qonun / <https://lex.uz/docs/>
5. Khatamov B.K. (2022). Personality of a juvenile delinquent. Innovative science. No.2. pp.31